

Et Brudstykke af Fanøs Historie i den første Tredjedel af det 19. Aarhundrede særlig angaaende Søfart.

Ved fhv. Overlærer **Holger Poulsen**, Nordby.

(Eftertryk forbydes).

DEN allerstørste Del af Befolkningen i *Ribe* Amt er Landbrugere, hvis Levevis og Næringsveje vel nærmest er ens i hele Amtet som blandt Landboere i den øvrige Del af vort Fædreland. Enkelte Steder — her i Amtet særlig ved Kysten af Vesterhavet — former Livet sig dog helt anderledes; de vigtigste Næringsveje er ikke herude — som ellers — Kvægavl og Kornavl, men derimod *Fiskeri* og *Søfart*; thi det passer endnu ved „Vestervovvov“, at „fra Lodbrogs Tid Dansken husvant plasker til Søs“. Livet paa Havet er imidlertid ikke saa roligt og ensformigt som paa Landjorden. Der kan — særlig for Søfartens Vedkommende — være noget poetisk skønt og meget lærerigt ved at fare over de store Have og ved Selvsyn at lære, hvorledes Forholdene er ikke alene i store og smaa Kulturstater, og hvorledes Livet former sig i disse Stater og i de store Handels- og Søfartsstæder, Skibene søger ind til; men paa den anden Side var og er Livet paa Havet ofte besværligt og farefuldt. Erindres maa det jo ogsaa, at for c. 100 Aar siden var det ikke med store Damp- eller Motorskibe, man fløj hen over de store Verdenshave; men

det var, i alt Fald herude ved Vesterhavet, med smaa og vel ogsaa mindre godt udhalede Skibe, Fortidens Sømænd bragte Varer fra et Land til et andet, eller med aabne smaa Baade, Fiskerne da søgte at hente noget af Havets store Rigdomme af Fisk til egen Næring eller til Udførsel, dels i fersk Tilstand til den nærmeste Omegn, dels og særlig som saltet og tørret til Fastlandets Beboere, helt ned i Sønderjylland.

I „Liber daticus Sunderhoe“ (Embedsbogen for Præsterne paa Sønderho) og i en Beskrivelse af Ribe Amt, forfattet i Aaret 1830 ved „Landvæsens-Commissair“ C. Dalgas har Forf. af denne Artikel funden nogle interessante Oplysninger om Forholdene her paa Øen, i den første Tredjedel af forrige Aarhundrede, hvilke Oplysninger særlig skyldes daværende Sognepræst Poul Winther paa Sønderho. Da disse Oplysninger maaske kunde være af Interesse for Læserne, særlig dem, som ikke er videre kendt med, hvilke Kaar de Folk, der „pløjer Havet“, har levet og lever under her paa Jyllands Vestkyst, skal jeg i al Korthed fortælle en Del om Fanø i det ommeldte Tidsrum. Denne Kyst, der den Dag i Dag — desværre! — er kendt som i høj Grad farefuld, har krævet mange Ofre blandt dem, der søger deres Næring paa Vesterhavet.

Før 1760 var *Fiskeriet* næsten eneste Næringsvej for Beboerne paa Fanø; men senere „begyndte en og anden at bygge Skibe“ — de har vistnok været smaa. I samme Forhold som Skibsfarten tog til, aftog Fiskeriet, særlig paa *Sønderho*, hvorfra det faldt vanskeligt „formedelst Grundene“ (∩: Sandrevlerne) at naa ud paa Fiskepladserne. *Nordby*, hvortil fører det sejlbare *Graadyb*, og som har en naturlig Havn, var i saa Henseende bedre stillet, hvorfor Fiskeriet fra denne By

ogsaa var bedre end fra Sønderho — akkurat som i den nyere Tid. Medens Nordby dengang havde 13 à 14 Baade med 10 til 12 Mands Besætning, havde Sønderho kun 4 à 5 smaa Fiskerbaade. Baadenes Mandskab var dels Bønder, som Fiskeriet gav en god Biindtægt, dels ældre Søfolk, som ikke længere kunde faa Hyre med Sejlskibene.

Fra 1780 byggedes der mange Skibe i Sønderho. Nogle af Skibene havde Medredere (Parthavere) i Husum og Tønder. Til andre laantes der Penge hos Bønderne paa Fastlandet. Undertiden laantes der paa „Bodmen“ (Pant i Skibet). Sønderho fik snart et stort Forspring for Nordby, og ved Krigens Udbrud (∴ Søkrigen mellem England og Danmark i Begyndelsen af forrige Aarhundrede) var der i førstnævnte By hjemmehørende 80—90 Skibe, store og smaa medregnede. Aarene 1800—1807 var, hedder det, „især en gylden Tid“, hvori mange Skibsførere paa Sønderho erhvervede sig en ikke ringe Formue. Saa kom den nævnte ødelæggende Søkrig. Skibsfarten standsede. Engelskmændene tog mange af vore Skibe, hvis Besætninger ofte maatte vandre i engelsk Fangenskab (Prison'en — „Terje Vigen“). Den danske Regering rekvirerede nogle Skibe til Norge. Betalingen for disse Skibe blev vel sagtens ydet i Papirspenge; thi det hedder herom, at „Godtgørelsen ved Pengeomvæltningen (blev) reduceret til lidet eller intet.“ Sønderho gik tilbage i Velstand og maatte atter ty til Fiskeriet, der imidlertid kun var en „Nødnæringsvej“. Fiskebaadenes Antal steg til 10 à 12; store Baade var det, hvoraf nogle endog havde 10—12 Mands Besætning.

Efter Fredslutningen 1814 tænkte enhver Sømand paa Sønderho, der havde den mindste Udsigt til at

faa bygget Skib, kun paa atter at komme til at sejle til Søs. Skibsbyggeriet florerede paany. I Aarene 1816, 17 og 18 var der stadigt i Reglen 3 à 4 Skibe paa Stabelen i Sønderho, og den under Krigen tabte Flaade blev snart erstattet med nye Skibe, og Byen havde atter en hel Flaade af mindre Fartøjer i Søen.

Men saa hjemsøgte Byen af frygtelige *Søulykker*. 1824 var særligt et „*Sorgens Aar*“ for den lille drif- tige Sømandsby. I Foraaret 1824 forliste et Skib, hen paa Efteraaret endnu et. Den 3. November s. A. blæste der en orkanagtig Storm hen over Vesterhavet og „gjorde et dybt Skaar i mange Familiers Velfærd og Frændekreds“. Paa den nævnte Dato forliste 12 af Byens Skibe, deraf 7 „med Mand og Mus“; af de andre 5 „blev næsten intet bjerget“. Aaret efter, 1825, blev 4 Skibe paa Søen, hvoraf 2 med hele Besætningen. „*Havet tog dem!*“ I 1826 forliste atter 4 Skibe, dog uden Tab af Menneskeliv. I disse tre Ulykkens Aar blev 40 Husmødre i Sønderho *Enker*. Enhver vil kunne forstaa, hvilken Sorg og Nød disse mange Skibsforlis har forvoldt den lille Sømandsby.

Om den daværende Sognepræst i Sønderho, foran- nævnte Hr. Poul Winther,¹ berettes det:

„En Trøstens Engel for Sønderhoerne i alle disse Ulykker var den værdige Hr. Pastor Winther, som med en sand Sjælesørgers store Kald søgte at virke paa sin Menighed.“

Dog, de uforsagte Sønderhoner tabte ikke Mo- det. Enhver, der paa nogen Maade kunde gøre Udvej for Penge, søgte at faa Skibe at føre. Man laante Penge, skaffede sig Medredere i Ribe, Husum, Tøn- der, ja, endog fra Amsterdam, og Maalet — et nyt

¹ Fra 1823—31 Præst i Sønderho.

Skib — blev naaet. — I Løbet af 3 à 4 Aar byggedes 13 nye Skibe og købtes 5 gamle, og Bygningen af nye Skibe fortsattes ufortrødent. I 1827 forliste atter 3 Skibe. Nybygningen af de mange Skibe medførte — som rimeligt var — „stor Pengemangel, stor Gæld og Gældsforhæftelser paa *enhvers* Ejendom.“ I Aarene 1832—33 forliste atter mange Skibe fra Sønderho. Værst var Aaret 1833, da 6 Skibe opslugtes af Havet, og 17 Mennesker druknede. Om flere af disse Skibe hed det, at de „blev borte (forsvandt), uden at der hørtes det mindste fra dem.“

I Sammenligning med Nutidens Skibskolosser var de den Gang her paa Øen hjemmehørende Skibe kun smaa, ret nogle „Nøddeskaller“: de mindste $1\frac{1}{2}$, de største 25 til 30 Kommercelæster (3—60 Register Tons).² Over Halvparten af Fartøjerne var under 10 Læster, 17 fra 10—15 Læster, 11 fra 15—20 og 5 over 20 Læster. Senere blev der bygget større Skibe. De mindste sejlede paa Før og Sild med Brændsel eller hentede Hø og Korn fra Hertugdømmerne til Vesterhavsøerne. Andre af Skibene fo'r paa Højer, Tønder og Ribe, til Altona, Hamborg og Bremen. De smaa, fladbundede Skibe, „Lægtene“ kaldede, sejlede til Ribe med Gulvsand eller løb ind og ud af Aaen med, hvad der ind- og udskibedes fra denne By. De større Skibe søgte Fragt fra og til Norge, England og Holland, ja, enkelte gik endogsaa til Frankrig, altsaa til Landene omkring Vesterhavet. Nogle af Skibene sejlede ogsaa paa København.

Skibene her i Nordby var mindre end i Sønderho og færre i Antal, ligesom Skibsbyggeriet heller ikke var saa stort som i vor sydlige Naboby.

² 1 Ton = 2000 Pd. eller 1000 Kilo.

En Del smaa Skibe fra Nordby sejlede paa Ringkøbing — altsaa til eller gennem Nymindegab, — hvorfra der udførtes Boghvede til Holland. De mindste af Nordbys Skibe fo'r paa *Hjerting* og lastede der med sorte Gryder, de saakaldte „*Jydepotter*“, der tilvirkedes Øst for Varde, kørtes til *Hjerting* og solgtes i Rendsborg og Hamborg. Nogle Skippere sejlede ogsaa med den skøre Last gennem Ejderkanalen til København. Grydehandelen drev Skipperne for egen Regning. — Nordby led ikke saa store Tab under Krigen eller ved Forlis som Sønderho, hvis Skibe ikke befattede sig med Grydehandelen. Med Hensyn til Velstand stod Nordby den Gang tilbage for Sønderho.

Egentlige Havne havde Øen ikke. Dog var og er Nordby i saa Henseende bedre stillet end Sønderho, da der til Nordby gaar en smal Rende, som kaldes „Loen“ og fører langs med et Stykke af Øens Østside og benyttes som Havn. Havnebroer fandtes ikke den Gang.

De allerfleste af Datidens Skibe laa hjemme om Vinteren, i Nordby i „Havnen“, hvor ogsaa Fartøjer fra *Hjerting* søgte sikkert Vinterleje. — Paa Sønderho sattes Skibene ved Siden af hverandre paa Strandbredden. Et strengt Arbejde maa det have været, naar Sønderhoningerne om Efteraaret skulde slæbe deres Fartøjer op paa Land og om Foraaret ned i Vandet igen. Alle Mand mødte til Arbejdet. Ruller kendtes vistnok ikke; thi Op- og Nedsættelsen udførtes, fortælles der, ved „at drage under Skuldrene.“

For 100 Aar siden og lige til vore Dage byggedes der mange Skibe paa Fanø, efterhaanden større og større, men dog kun til Øens egne Skibsførere. — Skibene, man byggede den Gang, skal have manglet

„*udvortes Sirlighed*“ og „*rigtig Dannelse*“; men stærke var de. De byggedes „*efter Øjemaal*“, da Bygmestrene hverken forstod at tegne eller konstruere et Fartøj.

Endnu et Par Oplysninger om den Tids særegne Forhold her ovre maa jeg tilføje.

Øens daværende tvende Kroer — een i Nordby og een i Sønderho — var den Gang eneberettigede til Handel. Efter Udstedelsen af Høkerloven af 1856, der gav enhver Ret til at løse Næringsbevis som Høker, anlagde den daværende Ejer af „*Fanø (Nordby) Krogaard*“, Konsul *J. K. Bork*, Sag mod Ministeriet og blev ved Højesteretsdom tilkendt en større Erstatning for Handelsprivilegiet end den Sum, Ejendommen havde kostet ham i Indkøb.

Før den engelske Krig boede der i Nordby en Købmand ved Navn *Jacobsen*; der stod i udstrakt Forbindelse med Udlandet. — Han var Ejer af mange Skibe i Søen og af Pakhuse paa Landjorden saa vel i Nordby som i Varde. — *Jacobsen*, der var født og boede paa *Fanø (Krogaarden i Nordby)*, gavnede Øen og Omegnen meget. Han begyndte med lidt, men blev ved sin Driftighed en meget formuende Mand. Han ligger begravet paa den søndre („gamle“) Kirkegaard i Nordby, hvor der er rejst et Mindesmærke paa hans Grav. — „Det skal“, hedder det i de gamle Beretninger, „minde hans Landsmænd om det Skridt, de endnu har at gøre for at hæve deres Havnebyer til blomstrende Handelsstæder.“

Den blomstrende Handelsstad kom ogsaa i Slutningen af forrige Aarhundrede, *ikke paa Fanø*, men lige over for Nordby, paa Fastlandet: *Esbjerg*.
